

ЦИФРОВА ЕПОХА: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДИСКУРС

МОНОГРАФІЯ

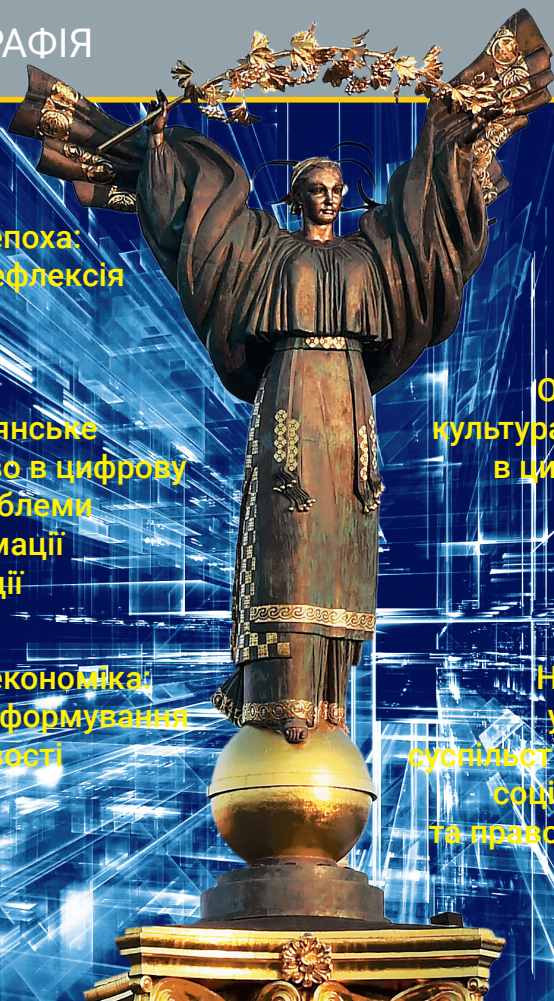
Цифрова епоха:
наукова рефлексія

Держава
та громадянське
суспільство в цифрову
епоху: проблеми
трансформації
та адаптації

Цифрова економіка:
проблеми формування
та можливості

Освіта, наука,
культура, мистецтво
в цифрову епоху

Homo digitalis
у цифровому
суспільстві: духовний,
соціокультурний
та правовий аспекти

АНАЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ

**ЦИФРОВА ЕПОХА:
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ
ДИСКУРС**

Монографія

Харків
«Право»
2024

DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178518141>

УДК 13+37+141+304+338

Ц75

Авторський колектив:

А. А. Гедзик, доктор філософії; *Т. В. Ковальова*, кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка; *О. Ю. Коцюрба*, кандидатка економічних наук, доцентка; *О. О. Кравченко*, докторка педагогічних наук, професорка; *С. В. Куцупал*, докторка філософських наук, професорка; *М. В. Садівнича*, докторка філософії з журналістики; *Н. Т. Салата*; *О. В. Сніговська*, кандидатка педагогічних наук, доцентка; *М. П. Требін*, доктор філософських наук, професор; *Ю. М. Ходанич*, кандидат філософських наук, доцент

Рецензенти:

В. С. Бліхар – доктор філософських наук, професор (Львівський державний університет внутрішніх справ);

В. Л. Погрібна – докторка соціологічних наук, професорка (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого);

В. Ф. Смолянук – доктор політичних наук, професор, заслужений працівник освіти України (Воєнна академія імені Євгенія Березняка)

*Рекомендовано до видання вченою радою
ГО «Аналітичний центр сучасної гуманітаристики»
(протокол № 3 від 25 липня 2024 р.)*

Цифрова епоха: міждисциплінарний дискурс : монографія / [А. А. Гедзик, Т. В. Ковальова, О. Ю. Коцюрба та ін.]; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. – Харків : Право, 2024. – 214 с. – DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178518141>.

ISBN 978-617-8518-14-1

Колективну монографію присвячено дослідженню теоретичних, методологічних і практичних аспектів формування цифрової епохи. Розглянуто світоглядні, економічні, політичні, соціальні, гендерні аспекти цифровізації суспільства. Особливу увагу приділено проблемі Homo digitalis як нової сутності людини в цифрову епоху, здійснено опис просторових і темпоральних характеристик дигітальної культури, розкрито специфіку притаманних їй форм комунікації, освіти на новому етапі розвитку інформаційного суспільства, осмислено ситуацію та гуманітарні наслідки радикальної трансформації всього способу життя, пов'язаного із цифровізацією суспільства.

УДК 13+37+141+304+338

© Гедзик А. А., Ковальова Т. В.,
Коцюрба О. Ю. та ін., 2024

© ГО «Аналітичний центр сучасної
гуманітаристики», 2024

© ТОВ «Видавничий дім «Право», 2024

ISBN 978-617-8518-14-1

Зміст

Розділ 1

Цифрова епоха: наукова рефлексія

1.1. Цифрове суспільство: спроба проникнення в сутність (Требін М. П.).....	4
Список використаних джерел	25
1.2. Цифровізація як мегатренд сучасного буття (Требін М. П.)	31
Список використаних джерел	50
1.3. Філософія віртуальної реальності (Требін М. П.)	56
Список використаних джерел	82

Розділ 2

Економіка та освіта в цифрову епоху

2.1. Цифровізація фінансового сектору економіки: можливості та виклики (Коцюрба О. Ю.).....	87
Список використаних джерел	97
2.2. Освіта в цифрову епоху: професійна підготовка майбутніх фахівців до роботи з інформацією (Сніговська О. В.)	98
Список використаних джерел	117
2.3. Особливості навчання покоління зумерів (Куцєпал С. В.)	119
Список використаних джерел	130

Розділ 3

Номо digitalis у цифровому суспільстві: духовний, соціокультурний та гендерний аспекти

3.1. Цифрова людина (Номо Digitalis): духовні аспекти (Ходанич Ю. М.)	133
Список використаних джерел	154
3.2. Медіатекст франчайзингових видань: авторський суб'єктивізм (Ковальова Т. В., Садівнича М. В.)	155
Список використаних джерел	185
3.3. Гендерні аспекти розвитку інформаційно-комунікативних технологій (Кравченко О. О., Салата Н. Т., Гедзик А. А.).....	188
Список використаних джерел	212
Авторський колектив	213

1.2. Цифровізація як мегатренд сучасного буття

Требін Михайло Петрович

доктор філософських наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин, політичних наук і практичної філософії
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Сьогодні в ході науково-технологічного прогресу відбувається радикальне перетворення доквілля людини на опредмечений результат науково-винахідницької та інноваційно-творчої діяльності – техносфери. Власна логіка розвитку техносфери призвела до «цифрової революції» в галузі онтологічних основ цивілізації та виникнення в останній третині ХХ ст. віртуального світу комп’ютерного інтерфейсу («кіберпростору»). Тому цифровізація стала мегатрендом практично всіх сфер суспільного життя в усіх країнах світу, включаючи нашу державу¹. Цифрові інформаційно-комунікаційні технології

¹ Див.: Гребешкова О. М., Лопато К. І. Цифровізація бізнесу як стратегічний напрямок економічного розвитку України. *Стратегія економічного розвитку України*. 2021. Вип. 48. С. 36–47; Краус Н. М., Краус К. М. Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій. *Інтелект ХХІ*. 2018. № 1. С. 211–214; Лопушинський І. П. «Цифровізація» освіти в контексті розвитку інформаційного суспільства в Україні. *Педагогічний альманах*. 2018. Вип. 37. С. 46–55; Миськовець Н. П. Цифровізація в Україні та світі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2019. Т. 30(69), №4(2). С. 60–65; Піжук О. І. Цифровізація як зміна парадигми розвитку економічних систем. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2018. Вип. 2. С. 84–91; Руденко М. В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. *Економіка та держава*. 2018. № 11. С. 61–65; Стеблина Н. О. Цифровізація політики в контексті трансформації сучасного світопорядку: монографія / Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса. Одеса : Фенікс, 2020. 358 с.; Фостолович В. А. Цифровізація в сучасній системі управління. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 7. С. 154–168; Цифровізація економіки України: трансформаційний потенціал : [монографія] / [В. П. Вишневський та ін.] ; за ред. В. П. Вишневського, С. І. Князева ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ : Академперіодика, 2020. 180, [7] с.; Цифровізація економіки як фактор економічного зростання : колект. монографія / [О. В. Акімова та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. Л. Гальцовой ; Класич. приват. ун-т, Каф. нац. економіки, маркетингу та міжнар. екон. відносин. Запоріжжя ; Херсон : Гельветика, 2021. 259 с.; Цифровізація освіти: управління змінами : зб. пр.

(КТ) перетворилися на обов'язковий компонент систем життєзабезпечення, а доступність КТ стала найважливішим показником розвиненості соціальної інфраструктури та ключовим ресурсом соціальної динаміки. Володіння цифровими технологіями є одним із визначальних чинників стилю та якості життя, вхідним квитком у більш успішне життя, на більш привабливі робочі місця, відкриває вікно можливостей для людини.

Тотальну цифровізацію суспільства в онтологічному сенсі можна розглядати як повернення від первинного принципу Нового Заповіту («На початку було Слово» в Євангелії від Іоанна Богослова), потім його змінили принцип соціокультурного буття Нового часу («На початку була Справа» в «Фаусті» Й. Гете) та «першофеномен» мережевої морфології інформаційного суспільства («На початку був телефон» у Ж. Дерріди) – до постулату піфагорійської міфології: «На початку була Цифра». Причому піфагорійсько-платонівська космологія багато в чому узгоджується з «Фрактальною геометрією природи»¹ сучасного французько-американського математика єврейського походження Бенуа Мандельброта.

Цифровізацію можна розглядати в узькому й широкому значенні. Під цифровізацією у вузькому значенні² розуміється перетворення інформації на цифрову форму, що в більшості випадків призводить до зниження витрат, появи нових можливостей тощо. Властивості

обл. наук.-практ. конф., 13–14 жовт. 2020 р. / [редкол.: Ватковська М. Г. та ін.]; Комун. закл. вищ. освіти «Дніпров. акад. неперерв. освіти» Дніпропетр. облради, Харків. технол. ун-т «ШАГ». Київ ; Дніпро : Ліра, 2020. 137 с.; Цифровізація, як тренд економіки вражень в умовах актуалізації інклюзивного розвитку: на матеріалах туристично-рекреаційної сфери України : брошура / [Т. О. Ніколайчук та ін.]; НАН України, Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. Одеса : ППРЕД НАНУ, 2021. 53 с.; Чмерук Г. Г. Цифровізація – тренд світового розвитку, який визначає розвиток економіки і суспільства. *Економічний простір*. 2020. № 153. С. 18–24; Швиданенко Г. О., Кирилюк О. В. Цифровізація як перспективний напрям асиметричного розвитку підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 5(2). С. 173–177; Шевчук І. Б., Депутат Б. Я., Тарасенко О. Є. Цифровізація та її вплив на економіку України: переваги, виклики, загрози й ризики. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 47(2). С. 173–177 та ін.

¹ Див.: Mandelbrot B. V. *The fractal geometry of nature*. San Francisco : W. H. Freeman, 1982. 460 p.

² Див.: Negroponte N. *Being Digital*. New York : Knopf, 1995. viii, 243 p.

інформації, представленої в цифровому форматі, – можливість використання різноманітних фізичних принципів її подання, запам'ятовування та передачі інформації, у тому числі можливість зашифрувати повідомлення, передати його в такій формі, а потім знову дешифрувати; можливість передачі інформації з використанням різноманітних матеріальних носіїв; копіювання та розповсюдження інформації без втрати її точності; багаторазове збільшення щільності її запису та швидкості передачі, а також «незменшення» та «незникнення» її при споживанні. Тому її алгебраїчні властивості сприяли створенню цифрових технологій, більш ефективних порівняно з аналоговими.

Велика кількість конкретних перетворень інформації в цифрову форму призводить до таких суттєвих позитивних наслідків, які обумовлюють застосування терміна «цифровізація» у широкому значенні: як перехід до цифрової інформації всіх сторін економічного та соціального життя. Цифровізація із простого методу покращення різних приватних сторін життя перетворюється на драйвер світового суспільного розвитку. Великі можливості цифрового представлення інформації призводять до того, що цифровізація формує вже цілісні технологічні «середовища» (екосистеми, платформи), у рамках яких користувач може створювати для себе потрібне йому дружнє оточення (технологічне, інструментальне, методичне, документальне, партнерське тощо) для того, щоб вирішувати вже цілі класи завдань. Тому цифровізація в широкому розумінні – це сучасний загальносвітовий мегатренд розвитку економіки та суспільства, який заснований на перетворенні інформації на цифрову форму та призводить до підвищення ефективності економіки та покращення якості життя людей шляхом збільшення швидкості взаємообміну, доступності та захищеності інформації, а також зростання ролі автоматизації як основи цифровізації¹. Згідно з прогнозами МВФ, обсяг цифрової економіки у світі у 2025 р. сягне 23 трлн дол. США².

¹ Див.: Чмерук Г. Г. Цифровізація – тренд світового розвитку, який визначає розвиток економіки і суспільства. С. 19.

² Див.: Панасюк В. М. Інформатизація та цифровізація: тенденції та напрями розвитку в Україні. *Інтелект XXI*. 2020. №1. С. 162.

Проте слід зазначити, що цифровізацію можна розглядати як мегатренд ефективного світового розвитку лише в тому випадку, якщо цифрова трансформація інформації відповідає таким вимогам: вона охоплює виробництво, бізнес, науку, освіту, соціальну сферу та звичайне життя громадян¹; супроводжується ефективним використанням її результатів², які доступні користувачам перетвореної інформації; її результатами користуються не лише фахівці, а й пересічні громадяни; користувачі цифрової інформації мають навички роботи з нею. В епоху глобальної цифровізації держава та її інститути стикаються з об'єктивною необхідністю включитися в цей процес, оскільки він зачіпає практично всі сфери життєдіяльності соціуму і безпосередньо впливає на формування нового виду суспільства – цифрового.

До основних напрямків цифровізації можна віднести: створення нових цифрових технологій, які суттєво збільшують ефективність економіки та підвищують рівень життя людей³; оцифрування політичної,

¹ Див.: Ганущак Т. В. Карімов В. Ю. Цифровізація на підприємстві як фактор розвитку економіки України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 4(2). С. 5–8; Кремень В. Г., Луговий В. І., Регейло І. Ю., Базелюк Н. В., Базелюк О. В. Відкритість, цифровізація й оцінювання в науці: загальне і особливе для соціогуманітарного знання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 80, № 6. С. 243–266; Крицький О. В. Цифровізація медицини в умовах сучасного суспільства. *Politology bulletin*. 2020. Issue 84. С. 82–92; Матвієнко О., Цивін М. Цифровізація: освітній контекст. *Вісник Книжкової палати*. 2020. № 11. С. 28–35; Личковська М. Р., Меджидова В. О. Цифровізація економіки: нові можливості та проблеми підвищення інноваційної спрямованості праці і професійної мобільності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 27(1). С. 93–98; Овсієнко О. В. Цифровізація малого бізнесу як конкурентна перевага. *Економічна теорія та право*. 2021. № 1. С. 158–160 та ін.

² Див.: Ковтонюк К. В. Цифровізація світової економіки як фактор економічного зростання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2017. Вип. 27(1). С. 29–33.

³ Див.: Батченко Л. В., Рева О. В. Цифровізація економіки країни: тенденції та перспективи. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2023. № 9. С. 12–19; Жаркін А. Ф. Цифровізація як інструмент забезпечення економічного зростання: світовий досвід і українські реалії (відгук на монографію «Цифровізація економіки України: трансформаційний потенціал» / В. П. Вишневецький, О. М. Гаркушенко, С. І. Князєв, Д. В. Липницький, В. Д. Чекіна; за ред. В. П. Вишневецького та С. І. Князєва; НАН України, Інститут економіки промисловості. Київ: Академперіодика, 2020. 188 с.). *Економіка промисловості*. 2020. № 2. С. 161–162.

соціальної і культурної складових суспільного життя¹; створення цифрової держави, цифрового уряду та цифрового громадянства²; поширення електронного обліку й електронного управління³; впровадження систем штучного інтелекту в усі сфери буття людини та суспільства⁴; удосконалення нейромереж, зокрема мережі ChatGPT; постійне вдосконалення метавесвітів, а також технологій доповненої та віртуальної реальностей; створення «розумного пилу»; збільшення частки інтернету речей в особистому просторі людини⁵; переведення всього документообігу в цифровий формат, збільшення частки цифрових трудових книжок, паспортів, інших документів; оцифрування людської свідомості, створення цифрових двійників людини – аватарів; створення Нейронету за допомогою чипування головного мозку людини; введення цифрової валюти та відмова від готівкових

¹ Див.: Барабаш О. О. Цифровізація правосуддя у контексті впровадження системи Е-Суд: виклики та завдання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2023. Вип. 1. С. 57–66; Дрозд О. Ю., Сорока Л. В. Цифровізація судів: європейський досвід. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2023. Т. 34(73), № 1. С. 77–81; Матвієнко О., Цивін М. Цифровізація: освітній контекст. *Вісник Книжкової палати*. 2020. № 11. С. 28–35; Печенкін І. Цифровізація публічного управління та вдосконалення правових норм оскарження сервісної діяльності органів публічної влади в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8, № 3. С. 81–91; Птащенко О. В. Національна безпека: соціальний та економічний аспекти, цифровізація. *Бізнес Інформ*. 2023. № 12. С. 11–17; Ткаченко О. А., Ткаченко О. І., Щетинін А. О. Веб-орієнтовані системи управління готелями – ефективна цифровізація готельного бізнесу. *IT synergy*. 2024. Iss. 1. С. 43–61 та ін.

² Див.: Hintz A., Dencik L., Wahl-Jorgensen K. *Digital citizenship in a datafied society*. Cambridge, UK ; Medford, MA : Polity Press, 2019. vii, 194 p.

³ Див.: Крюкова І. О., Руденко С. В., Накісько О. В. Цифровізація як інструмент забезпечення сталого обліку. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 77. С. 178–184.

⁴ Див.: Бостром Н. Суперінтелект. Стратегії і безпеки розвитку розумних машин / пер. з англ. Антон Яшук, Антоніна Яшук. Київ : Наш Формат, 2020. 406, [1] с.; Матвійчук А. В. Штучний інтелект в економіці: нейронні мережі, нечітка логіка : монографія / Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ : КНЕУ, 2011. 439 с.; Поперешняк С. В., Вечерковська А. С. Цифровізація комп'ютерних систем на основі штучного інтелекту. *Системи та технології*. 2023. № 2. С. 50–56 та ін.

⁵ Див.: Big data and internet of things : a roadmap for smart environments / Nik Bessis, Ciprian Dobre, editors. Cham : Springer, 2014. xix, 470 p.

та безготівкових грошей¹; ну й взагалі часткові напрямки, але з великими наслідками, наприклад, як розвиток і поширення камер, що розпізнають людину за обличчям і формою черепа, визначають мовленнєвий профіль і психоемоційний стан людини за рухом губ і лицьових м'язів тощо.

Визначаючи цифровізацію як проникнення цифрових технологій у всі сфери суспільного життя, що потенційно підлягають оцифруванню, обґрунтованим є розгляд цифровізації як сукупності процесів надпов'язаності, мережевізації, датифікації, платформізації та алгоритмізації. Основу кожного з них складають елементи технологічної інфраструктури цифрового суспільства – мережі, технології великих даних, платформи та алгоритми. Ця технологічна інфраструктура, у свою чергу, забезпечує комплексність та мобільність сучасного цифрового світу.

Ніколи в людській історії стосунки між людьми не мали такої якості ні за масштабом поширення соціальних взаємин, ні за кількістю різних способів зв'язків. Тому однією відмінною рисою сучасності стає її *надпов'язаний* (superconnected) характер. Наслідком надпов'язаності є нові соціальні риси людського буття, вважає професорка Ратгерського університету Мері Чайко. Сьогодні вже очевидно, що цифровий світ стає інтегрованим у повсякденний життєвий досвід індивіда. Йдеться про те, що сучасна людина живе техносоціальним життям². Дослідниця пропонує кілька базових характеристик надпов'язаного цифрового середовища. Однією з таких характеристик стає його портативність, або мініатюризація. Коли портативні технічні пристрої (смартфони, планшети, ноутбуки, розумні годинники тощо) зробили можливими комунікації в будь-який час та на будь-якій відстані, цифрове середовище почало бути повсюди, а поділ між кіберпростором і фізичним простором перестав існувати. Найявний перетин просторових логік онлайн- та офлайн-світів дозволяє говорити про існування так званих соціоментальних просторів, оскільки

¹ Див.: Гордєєв О. О., Смовженко Т. С., Чмерук Г. Г. Цифровізація України: розвиток криптовалюти. *Наукові праці НДФІ*. 2017. Вип. 4. С. 13–16.

² Див.: Chayko M. *Superconnected: the internet, digital media, and techno-social life*. Third ed. Los Angeles: SAGE, 2021. xii, 308 p.

пов'язаність має соціальну природу і ґрунтується на ментальній активності (навіть близькі люди, що перебувають на відстані, підтримують відносини між собою завдяки новим способам комунікації за допомогою цифрових технологій). А онлайн-досвід, що переживається, може бути настільки ж емоційно насиченим і глибоко інтимним, як і той, що виникає під час спілкування обличчям-до-обличчя¹, тобто віртуальна реальність наближається, а й іноді перевершує реальність. М. Чайко стверджує, що дуалізм онлайн/офлайн є хибним, оскільки більшість людей використовують онлайн-комунікації, щоб створювати, підтримувати та надавати нового виміру спілкуванню обличчям до обличчя, але у віртуальному просторі, іноді на великій відстані, навіть на різних континентах. Тому, як правило, сильні соціальні зв'язки в мережі є продовженням оффлайн-взаємодій, що, з точки зору дослідниці, спростовує твердження про руйнівний потенціал мережі з погляду «уникнення реальності». У новому надпов'язаному світі функціонують і техно-соціальні інститути (економіка, політика, наука, освіта, культура, релігія, родина тощо), які також удосконалюються завдяки ІКТ. Ще однією характеристикою надпов'язаного цифрового середовища, на думку вченої, є «портативні спільноти», які розповсюджуються завдяки інтернету. Участь у великій кількості різних спільнот (на платформах сайтів соціальних мереж, блогів тощо) робить індивідуальний досвід унікальним, оскільки надає кожному, хто має доступ до мережі, нескінченне розмаїття та свободу вибору онлайн-груп та віртуальних спільнот. Це явище отримало назву мережевого індивідуалізму, про який пишуть Лі Рейні та Баррі Велман². Так виникає почуття «електронної близькості», оскільки інтернет та нові медіа (наприклад, сайти соціальних мереж) сприяють відчуттю близькості та присутності новими способами, які виходять за межі фізичного. Як свого часу вказав М. Кастельс, нинішня кульмінація історичного процесу полягає у відокремленні місцезнаходження та соціальності, адже народжується нова форма спільноти, що об'єднує людей в онлайн-режимі

¹ Chayko M. *Superconnected : the internet, digital media, and techno-social life*. P. 59.

² Див.: Rainie L., Wellman B. *Networked : the new social operating system*. Cambridge, Mass. : MIT Press, 2012. xiii, 358 p.

навколо спільних цінностей та інтересів й утворює зв'язки підтримки та дружби, які можуть розповсюджуватися також і на міжособистісну взаємодію¹. Інна Гурова підкреслює; «На зміну «повсталим масам» і еліті прийшли мережеві співтовариства, які дозволяють сучасній людині реалізувати себе як особистість і як члена соціуму»². Людина стає невід'ємною частиною надпов'язаного світу, змінюючи себе та світ, який її оточує.

У різних галузях сучасної науки (математики, кібернетики, фізики, біології тощо) базовою категорією аналізу виступає мережа, що є цілком закономірним, оскільки мережа являє собою модель організації, що характерна для всього живого. Повсюдне поширення мереж у економічному, політичному та соціальному житті сучасного суспільства стає результатом процесів мережевізації. Сьогодні ідея мережі сприймається як даність, оскільки «усе пов'язане з усім у невидимій структурі мережі»³. У широкому значенні мережа – це сукупність взаємозалежних вузлів, утворена за допомогою перетину вертикальних та горизонтальних ліній. Структуру мережі оформляють її елементи – вузли, зв'язки та осередки. Тип мережі залежить від того, що є її вузлами (фізичні об'єкти, люди, комунікаційні пристрої тощо). Так, розрізняють фізичні, органічні, нейронні, соціальні, технічні та медіамережі⁴. Як відомо, ключовими характеристиками мережі є гнучкість, динамізм та відкритість меж. Саме ці її характеристики роблять мережевий підхід зручним інструментом для опису реалій сучасності. У сучасному науковому дискурсі «мережа» використовується у різних форматах: як метафора для опису нового соціального порядку; «мережа» являє собою форму соціальної взаємо-

¹ Див.: Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Київ : «Видавництво «Ваклер» у формі ТОВ, 2007. С. 116.

² Гурова І. В. Мережеве суспільство як новітній глобальний проєкт розвитку людства. *Humanistic expertise as a strategy for developing the future culture: Scientific monograph*. Riga: Baltija Publishing, 2022. С. 49. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-262-3-3>

³ Lovink G. Requiem for the Network. *The Eternal Network. The Ends and Becomings of Network Culture* / Edited by Kristoffer Gansing and Inga Luchs. Amsterdam: Institute of Network Cultures, 2020. P. 104.

⁴ van Dijk J. A. G. M. *The network society : social aspects of new media*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA : Sage Publications, 2006. P. 24.

дії і, нарешті, «мережа» застосовується як методологічний інструмент аналізу.

Нас насамперед цікавлять цифрові мережі, які створюють інфраструктуру сучасного суспільства, долаючи територіальні та інституційні межі, а тому цифрове суспільство є глобальним суспільством. Безумовно, як писав свого часу відомий канадський соціолог Баррі Веллман, «комплексні соціальні мережі існували завжди, але останні технологічні досягнення в засобах зв'язку стали підставою для їх появи як панівної форми соціальної організації»¹. Важливість мережевізації в питаннях поширення технологій, просування масової культури, уніфікації світу та синхронізації процесів, що відбуваються в ньому, стає ключовою темою аналітики цифрового суспільства². *Мережевізацію* суспільства можна визначити як потенційну можливість включення кожного об'єкта у відносини з іншими акторами у нематеріальній якості³. Мережевізація є драйвером економіки високих технологій, де децентралізація визначає ефективність та гнучкість функціонування підприємств, що у фізичній реальності можуть розташовуватись на різних континентах. Мережевізація створює зовсім інший світ комунікацій, вона руйнує кордони і час, вибудовує новий віртуальний світ, який надає людині нові можливості та породжує нові загрози.

Посилення мережевізації відбувається за рахунок поширення технологій інтернету речей. Об'єднані в мережі сенсори використовуються для конструювання навколишнього середовища, у якому зчитування інформації та визначення місцезнаходження, вимірювання та реакція на сенсор, а також можливості взаємодії за допомогою спеціальних пристроїв розподілені та вбудовані в елементи навколишнього середовища. Тому сенсори та датчики стають акторами в мережі комунікацій, що фактично означає те, що предмети та сен-

¹ Wellman B. Physical Place and Cyberplace: The Rise of Personalized Networking. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2001. Vol. 25, Issue 2. P. 227. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00309>

² Moraru C. Reading for the planet : toward a geomethodology. Ann Arbor, Michigan : University of Michigan Press. 2015. P. 35.

³ Ibid. P. 93.

сори є новими системами виробництва смислів та значень¹. Оформлюється гібридна мережа, де люди поєднані між собою, але водночас кожна людина пов'язана з різними об'єктами і ці об'єкти пов'язані, своєю чергою, один з одним. Активність у мережі, добровільна передача інформації про своє життя представляють для корпорацій джерело даних, які є ключовим товаром, основою бізнес-моделі сучасних інтернет-компаній². Наявний парадокс, який виражається в протиріччі між свободою комунікації та концентрацією інформації в руках конкретних компаній та держави. Складна логіка влади та комерціалізації спільно забезпечує контроль над усією інформацією в цифровому суспільстві³.

Мережевізація може знижувати негативний вплив відстані та національних меж на життя людини, економити час, підвищувати культурний та освітній рівень. Однак крім очевидних переваг мережевізація породжує і проблеми, такі як нові форми залежностей, поширення неправдивої інформації, можливості стеження та ін. Для досягнення мережевізації потрібна не тільки матеріальна база, що забезпечує первинний доступ до інформаційних технологій, а й значне поширення навичок їх використання. Тому в цифровому суспільстві зростає значущість розвитку людського капіталу, переосмислюються механізми соціальної мобільності під впливом цифрових технологій.

Нідерландські вчені Ян ван Дейк та Александер ван Дірсен з університету Твенте запропонували таку класифікацію інтернет-навичок або інтернет-компетенцій, які притаманні людині цифрової епохи: операційні навички роботи в інтернеті (набір базових навичок використання технічних пристроїв доступу до інтернет-технологій або «знання кнопок»); формальні навички роботи в інтернеті (навички навігації та орієнтації в інформаційних масивах мережі); інформаційні навички (навички відбору, обробки та використання отриманої через інтернет інформації); стратегічні навички роботи в інтернеті

¹ Див.: Bunz, M., Meikle, G. *The Internet of Things*. Cambridge, UK: Polity, 2018. 192 p.

² Див.: Zuboff S. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs, 2019. viii, 691 p.

³ Див.: Castells M. *Power and Counter-power in the Digital Society*. URL: <https://youtu.be/io3xwOBD4f0>

(здатність використовувати інтернет як засіб досягнення конкретних професійних та особистих цілей)¹. Згодом Ян ван Дейк виділив ще два рівні цифрових компетенцій – комунікативні навички (розсилка, контакт, створення онлайн-ідентичностей, привернення уваги та висловлювання думок) та навички створення контенту². За результатами соціологічних досліджень, проведених ван Дейком та ван Дірсенном, були виявлені важливі та досить несподівані для самих дослідників залежності. А саме, гіпотеза про те, що з досвідом роботи в інтернеті та зі збільшенням часу його використання дедалі більше людей демонструють вищий рівень інтернет-навичок, підтримується тільки для операційних інтернет-навичок. Формальні, інформаційні та стратегічні навички роботи в інтернеті з досвідом роботи не зростають. Навпаки, збільшення часу використання інтернету негативно впливає на ефективність цієї роботи. Молоде покоління краще виконує лише ті завдання, що вимагають операційних та формальних навичок, але не інформаційних та стратегічних компетенцій. Дивно, але гіпотези: а) що люди, які мають доступ до соціальної підтримки під час використання інтернету, демонструють більш високий рівень інтернет-навичок, ніж люди, які цього не роблять; б) що з підвищенням соціально-економічного статусу люди демонструють вищий рівень інтернет-навичок; в) що люди, які проходили інтернет-курси, демонструють вищий рівень інтернет-навичок, ніж люди, які цього не робили, – всі відкидаються³. Як наслідок, сучасне цифрове суспільство потребує від індивіда найрізноманітніших компетентностей, які він повинен застосовувати в мережі, тому забезпечення цифрової обізнаності стає завданням не стільки для інституцій держави, скільки для людини.

Таким чином, функціонування комунікаційних мереж створює мережевий вимір цифрового суспільства. Цей мережевий вимір відбиває його надпов'язаний характер, що призводить як до позитивних

¹ Див.: van Deursen A., van Dijk J. Internet skills and the digital divide. *New Media & Society*. 2010. Vol. 13, Issue 6. P. 895. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1461444810386774>

² Див.: van Dijk J. A theory of the digital divide. *The digital divide: the internet and social inequality in international perspective* / edited by Massimo Ragnedda and Glenn W. Muschert. London ; New York : Routledge, Taylor & Francis Group, 2013. P. 41.

³ Див.: van Deursen A., van Dijk J. Internet skills and the digital divide. P. 906.

наслідків, пов'язаних з покращенням життя людей, задоволенням соціальних, культурних, особистих потреб, так і до таких соціальних наслідків, як посилення контролю, порушення звичних меж приватного та публічного, зростання соціальної нерівності та багато іншого. Тобто мереживізація – це не лише здобутки, але й виклики.

Третій процес, притаманний цифровізації, – це *датифікація* (datafication) – процес кількісної оцінки та монетизації людського життя за допомогою цифрової інформації¹. Сам термін «датифікація» було введено в науковий обіг у 2013 р. як «процес подання явищ у кількісному форматі для подальшого зведення їх у таблиці з метою подальшого аналізу», а «датифікувати» означає «записувати інформацію у числовому вигляді»². Датифікація належить до процесу перетворення різних аспектів життя, бізнесу та суспільства на дані. Це передбачає оцифрування та кількісну оцінку раніше не оцифрованої або неквантованої інформації, що дозволяє вимірювати, записувати та аналізувати її. Датифікація стає все більш поширеною в сьогодишню цифрову епоху і має значні наслідки в різних галузях.

Каталізатором датифікації став розвиток технології оцифрування. Під час використання цифрових технологій генерується цифровий слід соціальних взаємодій³, що «надає безпрецедентні можливості для збору як експериментальних, так і спостережних даних у масштабах, одночасно величезних та мікроскопічних»⁴. У результаті формуються «великі дані» (англ. big data), які «являють собою сукупність цифрових слідів, які залишають люди, коли здійснюють Інтернет-серфінг, завантажують мобільні додатки чи музику, спілкуються

¹ Див.: Mejiias U. A., Couldry N. Datafication. *Internet Policy Review*. 2019. Vol. 8, Issue 4. P. 2. <https://doi.org/10.14763/2019.4.1428>.

² Див.: Mayer-Schönberger V., Cukier K. *Big data : a revolution that will transform how we live, work, and think*. Boston : Houghton Mifflin Harcourt, 2013. 242 p.

³ Див.: Billari F., Zagheni E. *Big Data and Population Processes: A Revolution? SIS 2017. Statistics and Data Science: New Challenges, New Generations: proceedings of the Conference of the Italian Statistical Society, Florence 28–30 June 2017* / edited by Alessandra Petrucci, Rosanna Verde. Florence: Firenze University Press, 2017. P. 167–178. <https://doi.org/10.36253/978-88-6453-521-0>.

⁴ Golder S. A., Macy M. W. Digital Footprints: Opportunities and Challenges for Online Social Research. *Annual Review of Sociology*. 2014. Vol. 40. P. 131. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071913-043145>.

з друзями в соціальних мережах, користуються GPS, купують товари в Інтернет-магазинах тощо»¹. Уперше термін «великі дані» був застосований у 1997 р. Майклом Коксом і Девідом Еллсвортом для позначення даних, яким бракує ємності комп'ютерної пам'яті для виконання певних операцій з їхньої обробки. До властивостей «великих даних» Роб Кітчін відносить: величезний обсяг, високу швидкість виробництва та деталізацію, внутрішнє різноманіття, вичерпну повноту, взаємозв'язок з іншими масивами даних, розширюваність та масштабованість². Девід Лейзер і Джейсон Редфорд виділяють три типи великих даних за джерелами та характером їх отримання: цифрове життя (фіксація соціальної поведінки, опосередкованої цифровими технологіями), цифрові сліди (записи про вчинення дій, а не про самі дії) та оцифроване життя (перехід «аналогової» поведінки в цифрову форму)³. Великі дані містять не тільки нові види цифрових даних, а й інструменти їх отримання, обробки та аналізу⁴. Вони відкривають настільки великі можливості виробництва знань, що було розроблено концепцію четвертої парадигми науки, пов'язану з інтенсивним аналізом великого обсягу даних та появою принципово нових форм наукового методу⁵.

Датифікація передбачає кілька ключових кроків, що дозволяють перетворити інформацію на дані. Процес датифікації починається зі збору різноманітної інформації з різних джерел. Ця інформація може містити особисті поведінкові особливості та уподобання, промислові процеси, зміни навколишнього середовища та багато іншого. З розвитком цифрових технологій збір даних став більш автоматизованим та ефективним, що призвело до генерації величезного обсягу

¹ Кислова О. Великі дані. *Соціологія права: енциклопедичний словник* / Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов, В. Л. Погрібна та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2020. С. 118.

² Див.: Kitchin R. Big Data, New Epistemologies and Paradigm Shifts. *Big Data & Society*. 2014. P. 1–2. <https://doi.org/10.1177/2053951714528481>.

³ Див.: Lazer D., Radford J. Data ex Machina: Introduction to Big Data. *Annual Review of Sociology*. 2017. Vol. 43. P. 21–22. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-060116-053457>.

⁴ Див.: Andrejevic M., Gates K. Big Data Surveillance: Introduction. *Surveillance & Society*. 2014. Vol. 12, No. 2. P. 185–196. <https://doi.org/10.24908/ss.v12i2.5242>.

⁵ Див.: Kitchin R. Big Data, New Epistemologies and Paradigm Shifts.

даних. Після збору даних їх переводять у цифровий формат, який може зберігатися, аналізуватися та оброблятися комп'ютерами. Ця конвертація полегшує керування, доступність та маніпулювання даними. Через оцифрування інформація може бути структурованою, організованою та легко доступною для подальшого аналізу. Однією з найбільш значущих переваг датифікації є можливість аналізувати зібрані дані та отримувати цінні інсайти. Техніки аналізу даних, такі як Data Mining, машинне навчання та штучний інтелект, використовуються для виявлення шаблонів, кореляцій та тенденцій у даних. Ці інсайти можуть інформувати прийняття рішень та стимулювати інновації в різних галузях та секторах. Компанії часто використовують датифікацію для монетизації інформації, яку вони збирають. Це може містити цільову рекламу, де аналізуються переваги та поведінка користувачів для доставки персональних рекламних оголошень. Датифікація також дозволяє бізнесу надавати персоналізовані рекомендації продуктів, покращуючи досвід клієнтів та збільшуючи продажі. Монетизація даних стала важливим аспектом бізнес-моделей та стратегій багатьох організацій. Великий збір та використання особистих даних викликають занепокоєння щодо конфіденційності та безпеки. В умовах датифікації особиста інформація часто зберігається та аналізується корпораціями та урядами. Це призвело до обговорень і дебатів про конфіденційність, згоду та володіння даними. Важливо встановити надійні заходи захисту даних та регламенти для забезпечення відповідального та етичного використання даних.

Датифікація – це процес соціальний, оскільки з її допомогою можна «візуалізувати» людську поведінку і перетворювати на дані практично будь-який вид діяльності¹. Тому про датифікацію почали говорити як про «нову парадигму для розуміння соціальності та со-

¹ Див.: Bradbury A., Roberts-Holmes G. The datafication of primary and early years education : playing with numbers. London ; New York : Routledge, Taylor & Francis Group, 2018. xvi, 158 p.; Mayer-Schönberger V., Cukier K. Big data : a revolution that will transform how we live, work, and think. Boston : Mariner Books, Houghton Mifflin Harcourt, 2014. 252 p.; Strong C. Humanizing big data : marketing at the meeting of data, social science and consumer insight. London ; Philadelphia : Kogan Page, 2015. x, 212 p. at al.

ціальної поведінки»¹. Індивіди перенесли частину свого повсякденного досвіду в цифрове середовище: дружба та симпатія виникають і підтримуються алгоритмами сайтів соціальних мереж, авторитет і популярність завойовуються за допомогою «послідовників» і «ретвітів», а професійні зв'язки налагоджуються завдяки цифровим профілям. Дані, що збираються на платформах, стали доступні третім особам (звичайним користувачам, бізнесу, державним установам тощо). Медіатизована соціальність стала витоком для розвитку нової промисловості, ґрунтованої на цінності даних та метаданих². Нік Калдрі та Улісес Мехіас зазначають, що датифікація поєднує два процеси. Результатом датифікації, з одного боку, є перетворення людського життя на дані за допомогою їх кількісної оцінки (квантифікації). З другого боку, перетворення цих даних на різні види цінності³. Датифікація призвела до тотальної кількісної оцінки соціального життя. Числові показники, або метрики, стають універсальним засобом визначення соціальної цінності, оскільки дозволяють оцінювати як себе, так і інших. Соціолог Девід Беєр пише, що «метрики є важливою та потужною частиною управління сучасним життям»⁴. Йдеться про оформлення метричної культури, яка не тільки пов'язана з числовими показниками, а й відображає відносини влади та контролю, соціальної цінності та авторитету, а також впливає на способи вираження себе та ідентичності. Особливо це проявляється в тому, як метрики використовуються для обґрунтування результатів прийняття конкретних рішень чи визначення того, що вважається цінним, легітимним і вартим уваги. Але не лише державні структури та приватні корпорації використовують числові показники для контролю та управління. Самі люди обирають сьогодні добровільну кількісну оцінку себе та свого життя, охоче надаючи дані про себе іншим, тим самим стаючи «про-

¹ van Dijck J. Datafication, Dataism and Dataveillance: Big Data between Scientific Paradigm and Ideology. *Surveillance and Society*. 2014. Vol. 12, No. 2. P 198. DOI: 10.24908/ss.v12i2.4776.

² Ibid.

³ Див.: Mejias U. A., Couldry N. Datafication. *Internet Policy Review*. 2019. Vol. 8, Issue 4. P. 1–10. DOI: 10.14763/2019.4.1428.

⁴ Beer D. *Metric Power*. London: Palgrave Macmillan UK, 2016. P. 4.

ектом управління (собою) та спостереження»¹. Сумарна кількість записів відкритих мікроданих про населення, доступних вченим, вже вимірюється мільярдами². Ще більше даних доступно державі та великим корпораціям. Як і у випадку з мережевізацією, найбільші корпорації є основними бенефіціарами датифікації, унаслідок чого виникають проблеми нерівного доступу до інформації (інформаційна асиметрія) та неможливості індивіда контролювати процес виробництва даних про себе.

Наступний процес – *платформізація* (platformisation) – відображає процес проникнення цифрових платформ в різні сфери життя, унаслідок чого відбуваються глибокі трансформації наявних соціальних та культурних практик, режимів створення суспільних норм та цінностей, механізмів громадського контролю та управління³. Термін «платформа» починає активно використовуватися на початку 2000-х рр. у технологічній індустрії та бізнес-дослідженнях. Ці дослідні перспективи ефективно доповнюють один одного, оскільки основу розвитку технологічної інфраструктури платформ складають насамперед бізнес-інтереси та зусилля з розвитку двосторонніх ринків⁴.

Під платформою розуміють, як правило, цифрових посередників, що об'єднують людей, інформацію та товари⁵. Антоніо Касілі та Джуліен Посада визначають платформу як програмну або апаратну інфраструктуру, на якій звичайні користувачі, компанії та державні установи створюють додатки, сервіси та численні товариства⁶.

¹ Ajana B. Introduction: Metric Culture and the Over-examined Life. *Metric culture : ontologies of self-tracking practices* / edited by Bthaj Ajana. United Kingdom : Emerald Publishing, 2018. P. 3–4.

² Див.: Ruggles S. Big Microdata for Population Research. *Demography*. 2014. Vol. 51. P. 287. <https://doi.org/10.1007/s13524-013-0240-2>.

³ Див.: Вишневецький О. С. Цифрова платформізація стратегічного управління економікою України. *Економіка промисловості*. 2021. № 3. С. 5–24.

⁴ Див.: Poell T., Nieborg D., van Dijck J. Platformisation. *Internet Policy Review*. 2019. Vol. 8, Issue 4. P. 3. <https://doi.org/10.14763/2019.4.1425>.

⁵ Див.: Evans D. S., Hagiu A., Schmalensee R. *Invisible Engines: How Software Platforms Drive Innovation and Transform Industries*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2006. xii, 395 p.

⁶ Див.: Casilli A. A., Posada J. The Platformisation of Labor and Society. *Society and the Internet : how networks of information and communication are changing our lives* / edited by Mark Graham and William H. Dutton ; with a foreword by Manuel Castells. Oxford University Press, 2019. P. 293.

З точки зору Томаса Поела, Девіда Ніборга та Яна ван Дейка, під цифровими платформами розуміються (пере)програмовані цифрові інфраструктури, які полегшують та формують взаємодії між користувачами та постачальниками послуг за допомогою систематичного збору, алгоритмічної обробки, монетизації та розповсюдження даних¹. Інституційні механізми платформ створюють відкриту інфраструктуру для учасників та встановлюють свої правила роботи. Головне завдання платформи – забезпечити зв'язки між користувачами та сприяти обміну товарами або соціальною валютою, тим самим сприяючи створенню цінності всіма акторами і забезпечуючи взаємовигідну взаємодію. Платформізація визначає функціонування соціальних інститутів, здійснення економічних операцій, реалізацію соціальних та культурних практик. Саме платформи створюють сучасні соціальні структури. Платформи дозволяють «переносити» в цифрове середовище різні форми соціальних взаємодій: спілкування (соціальні мережі та месенджери), покупки (віртуальні дошки оголошень та електронні торгові майданчики), пошук роботи (онлайн-рекрутмент) та ін. «Онлайн-світ не ідентичний офлайновому, але він цілком реальний. Користувачі, які прагнуть статусу, соціального схвалення та уваги у своїх офлайнових відносинах, приносять ці бажання із собою в онлайн-мережі»².

Олександр Вишневський підкреслює: «Сучасним базисом цифровізації економіки є цифрові платформи, які забезпечують можливості для розширення обсягів платформної економіки, що дозволяє залучити до економічних процесів максимальну кількість людського, матеріального та фінансового капіталу. Завдяки цифровим платформам змінюється характер людської діяльності вбік розширення застосування творчої праці»³. Але цифрові технології дають більше

¹ Див: Poell T., Nieborg D., van Dijck J. Platformisation. *Internet Policy Review*. 2019. Vol. 8, Issue 4. P. 3. <https://doi.org/10.14763/2019.4.1425>. URL: https://pure.uva.nl/ws/files/43149747/Poell_Nieborg_Van_Dijck_Platformisation_2019_.pdf

² Golder S. A., Macy M. W. Digital Footprints: Opportunities and Challenges for Online Social Research. *Annual Review of Sociology*. 2014. Vol. 40. P. 143. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071913-043145>.

³ Вишневський О. С. Цифрова платформізація стратегічного управління економікою України. С. 18.

переваг великим транснаціональним корпораціям, здатним створювати платформи, що функціонують по всьому світу, і об'єднувати їх у цифрові екосистеми шляхом численних розширень і поглинань суміжних платформ. Завдяки високому ступеню взаємної інтеграції платформ екосистеми стають більш привабливими для споживачів. Так, майже в усіх країнах Заходу домінують численні цифрові платформи «Великої п'ятірки» найбільших американських компаній: Google-Alphabet, Amazon, Facebook, Apple та Microsoft¹.

Останній процес – *алгоритмічне управління* (algorithmic governance) – висуває на перший план ідею про те, що цифрові технології особливим чином конструюють соціальне середовище. Багато повсякденних практик відтворюються і регулюються за допомогою цифрових пристроїв, що функціонують на базі програмного забезпечення, основу якого складають алгоритми. Умовою поширення алгоритмів є датифікація, про яку ми говорили вище. Алгоритми здатні працювати з даними, які не лише колосальні за своїм обсягом, а й дуже складні за структурою, незрозумілі людській логіці. Алгоритми використовуються для оптимізації збору даних про користувачів, допомагають ранжувати ці дані та здійснювати їх інтерпретацію, що дає можливість алгоритмічного прогнозування про ймовірну або бажану поведінку користувачів, а також визначає і нові прояви соціальної нерівності. Алгоритмічне управління – форма соціального впорядкування, яка спирається на координацію між учасниками, заснована на правилах і містить особливо складні комп'ютерні епістемологічні процедури². Алгоритмічне управління відбувається не завжди навмисно та цілеспрямовано, але йому властиві децентралізація та стабільність, що дозволяють людям формувати свої очікування про результати роботи алгоритмів управління та скоординовано діяти відповідно до цих очікувань³. Системи алгоритмічного управління

¹ Див.: van Dijk J. Governing Digital Societies: Private Platforms, Public Values. *Computer Law & Security Review*. 2019. Vol. 36. No. 105377. P. 2. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2019.105377>

² Див.: Katzenbach C., Ulbricht L. Algorithmic Governance. *Internet Policy Review*. 2019. Vol. 8, Issue 4. P. 2. <https://doi.org/10.14763/2019.4.1424>.

³ Див.: Lazzeretti L. The rise of algorithmic society and the strategic role of arts and culture. Cheltenham ; Northampton, MA : Edward Elgar Publishing, 2023. ix, 116 p.

значно різняться за рівнем автоматизації та прозорості. Вони мають різноманітні прояви: від модерації контенту в соціальних мережах та надання державних послуг у цифровій формі до комплексних систем управління суспільством, таких як система соціального кредиту у Китаї¹, яка за допомогою великих даних, що збираються з безлічі інформаційних систем, оцінює соціальний рейтинг громадянина та може застосовувати до нього заохочення або санкції: заборона на роботу в держустановах, відмова в авіаквитках, заборона на навчання дітей у приватних школах та ін. Ця система піддається критиці як «цифрова диктатура» та «цифровий концтабір». Схожим чином функціонували системи, розроблені для контролю поширення коронавірусу COVID-19 у деяких країнах та регіонах. Більш глибоке впровадження алгоритмічного управління неминуче викличе безліч етичних проблем та недовіру з боку громадянського суспільства². Алгоритми здатні кодувати нашу реальність певним чином. Питання в тому, у чиїх руках перебуває ця влада та хто приймає рішення щодо її реалізації.

Таким чином, можна визначити цифровізацію сучасного суспільства як сукупність процесів надпов'язаності, мережевізації, датифікації, платформізації та алгоритмізації, що відбуваються одночасно, підтримують і посилюють один одного. Надпов'язаність проявляє себе у небувалій поширеності соціальних зв'язків та їх способів, коли відстань і час вже не відіграють тієї ролі, яка їм була раніше притаманна. Унаслідок надпов'язаності формуються нові соціальні риси людського буття. Мережевізація створює основу для існування цифрових платформ та екосистем, які генерують великі дані, що дозволяють здійснювати алгоритмічне управління соціальними системами. Однак у різних країнах та регіонах явища відбуваються з різною інтенсивністю. Цифровізація практик індивідів на мікрорівні – базова

¹ Див.: Liang F., Das V., Kostyuk N., Hussain M. M. Constructing a Data-Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure. *Policy & Internet*. 2018. Vol. 10, Issue 4. P. 415–453. <https://doi.org/10.1002/poi3.183>.

² Див.: Falk S., Römmele A., Silverman M. The Promise of Digital Government. *Digital Government: Leveraging Innovation to Improve Public Sector Performance and Outcomes for Citizens* / edited by Svenja Falk, Andrea Römmele, Michael Silverman. Cham : Springer, 2017. P. 3–23. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-38795-6>.

умова для здійснення інших процесів формування цифрового суспільства. Датифікація відкриває нові можливості для накопичення та систематизації інформації про суспільство, яка може бути використана в різних цілях. Платформізація спрямована на перенесення в цифрове середовище соціальних та економічних взаємодій індивідів, організацій, органів влади; на їх систематизацію та осмислення. Нарешті, алгоритмічне управління здатне конструювати соціальний порядок, встановлюючи або контролюючи інституційні засади соціального життя. І останнє, процеси цифровізації так чи інакше виявляються в практиках взаємодії людей з інтернет-середовищем (у науковій літературі застосовуються такі терміни, як «інтернет-практики», «цифрові практики» та ін.). Тому вивчення цих практик та осмислення цифрової реальності дозволить покращити розуміння процесів цифровізації суспільства та адаптації населення до соціальних умов, що постійно змінюються.

==== Список використаних джерел

1. Барабаш О. О. Цифровізація правосуддя у контексті впровадження системи Е-Суд: виклики та завдання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2023. Вип. 1. С. 57–66.
2. Батченко Л. В., Рева О. В. Цифровізація економіки країни: тенденції та перспективи. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2023. №9. С. 12–19.
3. Бостром Н. Суперінтелект. Стратегії і небезпеки розвитку розумних машин / пер. з англ. Антон Ящук, Антоніна Ящук. Київ : Наш Формат, 2020. 406, [1] с.;
4. Вишневський О. С. Цифрова платформізація стратегічного управління економікою України. *Економіка промисловості*. 2021. №3. С. 5–24.
5. Ганущак Т. В. Карімов В. Ю. Цифровізація на підприємстві як фактор розвитку економіки України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. №4(2). С. 5–8.
6. Гордєєв О. О., Смовженко Т. С., Чмерук Г. Г. Цифровізація України: розвиток криптовалют. *Наукові праці НДФІ*. 2017. Вип. 4. С. 13–16.

7. Гребешкова О. М., Лопато К. І. Цифровізація бізнесу як стратегічний напрямок економічного розвитку України. *Стратегія економічного розвитку України*. 2021. Вип. 48. С. 36–47.
8. Гурова І. В. Мережеве суспільство як новітній глобальний проєкт розвитку людства. *Humanistic expertise as a strategy for developing the future culture: Scientific monograph*. Riga: Baltija Publishing, 2022. P. 43–66. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-262-3-3>
9. Дрозд О. Ю., Сорока Л. В. Цифровізація судів: європейський досвід. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2023. Т. 34(73), № 1. С. 77–81.
10. Жаркін А. Ф. Цифровізація як інструмент забезпечення економічного зростання: світовий досвід і українські реалії (відгук на монографію «Цифровізація економіки України: трансформаційний потенціал» / В. П. Вишневський, О. М. Гаркушенко, С. І. Князєв, Д. В. Липницький, В. Д. Чекіна; за ред. В. П. Вишневського та С. І. Князєва; НАН України, Інститут економіки промисловості. Київ: Академперіодика, 2020. 188 с.). *Економіка промисловості*. 2020. № 2. С. 161–162.
11. Кастель М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Київ : «Видавництво «Ваклер» у формі ТОВ, 2007. 304 с.
12. Ковтонюк К. В. Цифровізація світової економіки як фактор економічного зростання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2017. Вип. 27(1). С. 29–33.
13. Краус Н. М., Краус К. М. Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій. *Інтелект XXI*. 2018. № 1. С. 211–214.
14. Кремень В. Г., Луговий В. І., Регейло І. Ю., Базелюк Н. В., Базелюк О. В. Відкритість, цифровізація й оцінювання в науці: загальне і особливе для соціогуманітарного знання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 80, № 6. С. 243–266.
15. Крицький О. В. Цифровізація медицини в умовах сучасного суспільства. *Politology bulletin*. 2020. Issue 84. С. 82–92.
16. Крюкова І. О., Руденко С. В., Накісько О. В. Цифровізація як інструмент забезпечення сталого обліку. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 77. С. 178–184.
17. Личковська М. Р., Меджидова В. О. Цифровізація економіки: нові можливості та проблеми підвищення інноваційної спрямованості праці і професійної мобільності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 27(1). С. 93–98.

18. Лопушинський І. П. «Цифровізація» освіти в контексті розвитку інформаційного суспільства в Україні. *Педагогічний альманах*. 2018. Вип. 37. С. 46–55.
19. Матвієнко О., Цивін М. Цифровізація: освітній контекст. *Вісник Книжкової палати*. 2020. № 11. С. 28–35.
20. Матвійчук А. В. Штучний інтелект в економіці: нейронні мережі, нечітка логіка : монографія / Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ : КНЕУ, 2011. 439 с.
21. Миськовець Н. П. Цифровізація в Україні та світі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2019. Т. 30(69), № 4(2). С. 60–65.
22. Овсієнко О. В. Цифровізація малого бізнесу як конкурентна перевага. *Економічна теорія та право*. 2021. № 1. С. 158–160.
23. Панасюк В. М. Інформатизація та цифровізація: тенденції та напрями розвитку в Україні. *Інтелект XXI*. 2020. № 1. С. 160–165.
24. Печенкін І. Цифровізація публічного управління та вдосконалення правових норм оскарження сервісної діяльності органів публічної влади в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8, № 3. С. 81–91.
25. Піжук О. І. Цифровізація як зміна парадигми розвитку економічних систем. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2018. Вип. 2. С. 84–91.
26. Поперешняк С. В., Вечерковська А. С. Цифровізація комп'ютерних систем на основі штучного інтелекту. *Системи та технології*. 2023. № 2. С. 50–56.
27. Птащенко О. В. Національна безпека: соціальний та економічний аспекти, цифровізація. *Бізнес Інформ*. 2023. № 12. С. 11–17.
28. Руденко М. В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. *Економіка та держава*. 2018. № 11. С. 61–65.
29. Соціологія права: енциклопедичний словник / Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов, В. Л. Погрібна та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2020. 984 с.
30. Стеблина Н. О. Цифровізація політики в контексті трансформації сучасного світопорядку : монографія / Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса. Одеса : Фенікс, 2020. 358 с.
31. Ткаченко О. А., Ткаченко О. І., Щетинін А. О. Веб-орієнтовані системи управління готелями – ефективна цифровізація готельного бізнесу. *IT synergy*. 2024. Iss. 1. С. 43–61.

32. Фостолович В. А. Цифровізація в сучасній системі управління. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 7. С. 154–168.
33. Цифровізація економіки України: трансформаційний потенціал : [монографія] / [В. П. Вишневський та ін.] ; за ред. В. П. Вишневського, С. І. Князева ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ : Академперіодика, 2020. 180, [7] с.
34. Цифровізація економіки як фактор економічного зростання : колект. монографія / [О. В. Акімова та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. Л. Гальцової ; Класич. приват. ун-т, Каф. нац. економіки, маркетингу та міжнар. екон. відносин. Запоріжжя ; Херсон : Гельветика, 2021. 259 с.
35. Цифровізація освіти: управління змінами : зб. пр. обл. наук.-практ. конф., 13–14 жовт. 2020 р. / [редкол.: Ватковська М. Г. та ін.] ; Комун. закл. вищ. освіти «Дніпров. акад. неперерв. освіти» Дніпропетр. облради, Харків. технол. ун-т «ШАГ». Київ ; Дніпро : Ліра, 2020. 137 с.
36. Цифровізація, як тренд економіки вражень в умовах актуалізації інклюзивного розвитку: на матеріалах туристично-рекреаційної сфери України : брошура / [Т. О. Ніколайчук та ін.] ; НАН України, Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2021. 53 с.
37. Чмерук Г. Г. Цифровізація – тренд світового розвитку, який визначає розвиток економіки і суспільства. *Економічний простір*. 2020. № 153. С. 18–24.
38. Швиданенко Г. О., Кирилюк О. В. Цифровізація як перспективний напрям асиметричного розвитку підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 5(2). С. 173–177.
39. Шевчук І. Б., Депутат Б. Я., Тарасенко О. Є. Цифровізація та її вплив на економіку України: переваги, виклики, загрози й ризики. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 47(2). С. 173–177.
40. Andrejevic M., Gates K. Big Data Surveillance: Introduction. *Surveillance & Society*. 2014. Vol. 12, No. 2. P. 185–196. <https://doi.org/10.24908/ss.v12i2.5242>
41. Beer D. *Metric Power*. London: Palgrave Macmillan UK, 2016. xiii, 223 p.
42. Big data and internet of things : a roadmap for smart environments / Nik Bessis, Ciprian Dobre, editors. Cham : Springer, 2014. xix, 470 p.
43. Bradbury A., Roberts-Holmes G. *The datafication of primary and early years education : playing with numbers*. London ; New York : Routledge, Taylor & Francis Group, 2018. xvi, 158 p.

44. Bunz, M., Meikle, G. *The Internet of Things*. Cambridge, UK: Polity, 2018. 192 p.
45. Castells M. *Power and Counter-power in the Digital Society*. URL: <https://youtu.be/io3xwOBD4f0>
46. Chayko M. *Superconnected : the internet, digital media, and technological life*. Third ed. Los Angeles : SAGE, 2021. xii, 308 p.
47. *Digital Government: Leveraging Innovation to Improve Public Sector Performance and Outcomes for Citizens / edited by Svenja Falk, Andrea Römmele, Michael Silverman*. Cham : Springer, 2017. xiii, 189 p. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-38795-6>.
48. Evans D. S., Hagiwara A., Schmalensee R. *Invisible Engines: How Software Platforms Drive Innovation and Transform Industries*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2006. xii, 395 p.
49. Golder S. A., Macy M. W. Digital Footprints: Opportunities and Challenges for Online Social Research. *Annual Review of Sociology*. 2014. Vol. 40. P. 129–152. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071913-043145>.
50. Hintz A., Dencik L., Wahl-Jorgensen K. *Digital citizenship in a datafied society*. Cambridge, UK ; Medford, MA : Polity Press, 2019. vii, 194 p.
51. Katzenbach C., Ulbricht L. Algorithmic Governance. *Internet Policy Review*. 2019. Vol. 8, Issue 4. P. 1–18. <https://doi.org/10.14763/2019.4.1424>.
52. Kitchin R. Big Data, New Epistemologies and Paradigm Shifts. *Big Data & Society*. 2014. P. 1–12. <https://doi.org/10.1177/2053951714528481>
53. Lazer D., Radford J. Data ex Machina: Introduction to Big Data. *Annual Review of Sociology*. 2017. Vol. 43. P. 19–39. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-060116-053457>.
54. Lazzeretti L. *The rise of algorithmic society and the strategic role of arts and culture*. Cheltenham ; Northampton, MA : Edward Elgar Publishing, 2023. ix, 116 p.
55. Liang F., Das V., Kostyuk N., Hussain M. M. Constructing a Data-Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure. *Policy & Internet*. 2018. Vol. 10, Issue 4. P. 415–453. <https://doi.org/10.1002/poi3.183>
56. Mandelbrot B. B. *The fractal geometry of nature*. San Francisco : W. H. Freeman, 1982. 460 p.
57. Mayer-Schönberger V., Cukier K. *Big data : a revolution that will transform how we live, work, and think*. Boston : Houghton Mifflin Harcourt, 2013. 242 p.
58. Mejlis U. A., Couldry N. Datafication. *Internet Policy Review*. 2019. Vol. 8, Issue 4. P. 1–10. <https://doi.org/10.14763/2019.4.1428>

59. Metric culture : ontologies of self-tracking practices / edited by Btihaj Ajana. United Kingdom : Emerald Publishing, 2018. xix, 264 p.
60. Moraru C. Reading for the planet : toward a geomethodology. Ann Arbor, Michigan : University of Michigan Press. 2015. viii, 248 p.
61. Negroponte N. Being Digital. New York : Knopf, 1995. viii, 243 p.
62. Poell T., Nieborg D., van Dijck J. Platformisation. *Internet Policy Review*. 2019. Vol. 8, Issue 4. P. 1–13. <https://doi.org/10.14763/2019.4.1425>
63. Rainie L., Wellman B. Networked : the new social operating system. Cambridge, Mass. : MIT Press, 2012. xiii, 358 p.
64. Ruggles S. Big Microdata for Population Research. *Demography*. 2014. Vol. 51. P. 287–297. <https://doi.org/10.1007/s13524-013-0240-2>
65. SIS 2017. Statistics and Data Science: New Challenges, New Generations: proceedings of the Conference of the Italian Statistical Society, Florence 28–30 June 2017 / edited by Alessandra Petrucci, Rosanna Verde. Florence: Firenze University Press, 2017. XXV, 1040 p. <https://doi.org/10.36253/978-88-6453-521-0>
66. Society and the Internet : how networks of information and communication are changing our lives / edited by Mark Graham and William H. Dutton; with a foreword by Manuel Castells. Oxford University Press, 2019. xxx, 438 p.
67. Strong C. Humanizing big data : marketing at the meeting of data, social science and consumer insight. London ; Philadelphia : Kogan Page, 2015. x, 212 p.
68. The digital divide: the internet and social inequality in international perspective / edited by Massimo Ragnedda and Glenn W. Muschert. London ; New York : Routledge, Taylor & Francis Group, 2013. xx, 324 p.
69. The Eternal Network. The Ends and Becomings of Network Culture / Edited by Kristoffer Gansing and Inga Luchs. Amsterdam: Institute of Network Cultures, 2020. 145 p.
70. van Deursen A., van Dijk J. Internet skills and the digital divide. *New Media & Society*. 2010. Vol. 13, Issue 6. P. 893–911. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1461444810386774>
71. van Dijck J. Datafication, Dataism and Dataveillance: Big Data between Scientific Paradigm and Ideology. *Surveillance and Society*. 2014. Vol. 12, No. 2. P. 197–208. DOI: 10.24908/ss.v12i2.4776
72. van Dijck J. Governing Digital Societies: Private Platforms, Public Values. *Computer Law & Security Review*. 2019. Vol. 36. No. 105377. P. 1–4. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2019.105377>

73. van Dijk J. A. G. M. *The network society : social aspects of new media*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA : Sage Publications, 2006. vii, 292 p.
74. Wellman B. Physical Place and Cyberplace: The Rise of Personalized Networking. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2001. Vol. 25, Issue 2. P. 227–252. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00309>
75. Zuboff S. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs, 2019. viii, 691 p.

1.3. Філософія віртуальної реальності

Требін Михайло Петрович

доктор філософських наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин, політичних наук і практичної філософії
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Цифрова епоха посприяла формуванню особливого середовища, що називається «електронна агора», «кіберпростір»¹ або «віртуальна реальність»². Завдяки інтенсивному розвитку комп'ютерних технологій, зокрема систем графічного моделювання, діалог людини з машиною за допомогою текстово-графічної інформації вийшов на но-

¹ Див.: Дубов Д. В. *Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва : монографія / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ : НІСД, 2014. 326 с.; Лук'янчикова В. Ю. Кіберпростір: загрози для міжнародних відносин та глобальної безпеки. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 72. С. 793–796; Піддубна Л. В. Кіберпростір як соціокультурний фактор мережевого суспільства. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 105. С. 204–207; Фурашев В. М. Кіберпростір та інформаційний простір, кібербезпека та інформаційна безпека: сутність, визначення, відмінності. *Інформація і право*. 2012. № 2. С. 162–169 та ін.*

² Див.: Веремейчик С. В. Віртуальна реальність у контексті постмодерністського філософування. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 31. С. 3–6; Волинець В. О. Віртуальна, змішана і доповнена реальність: сутність понять та специфіка відповідних комп'ютерних систем. *Питання культурології*. 2021. Вип. 37. С. 231–243; Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Віртуальна реальність: метафізичний сенс. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2012. Вип. 2 (12). С. 97–104; Дупак В. Г. Метафізика віртуальної реальності: аналіз філософських концепцій. *Вісник Житомирського університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 66. С. 27–31 та ін.